Nagy Péter Tibor

T. Kiss Tamás: Fordulatok – folyamatok

T. Kiss Tamás új könyvének műfaját nem könnyű meghatározni. Már csak azért sem, mert három, egymástól jól elkülönülő részből tevődik össze.

Az első száz oldal kultúrpolitikai tanulmányokat tartalmaz; a második száz oldal a vallás és közoktatásügyi miniszterek, illetve az 1949 és 2000 közötti oktatási és kulturális minisztériumok miniszterének portréit. A harmadik rész pedig 23 jelentősebbnek ítélt miniszter nevéhez kötődő dokumentumokat gyűjti egybe. Kezdjük ezzel a harmadik résszel. Ez az anyag – könyvkiadásunkban nem tipikus formában, CD-mellékletben áll rendelkezésre. A kísérlet önmagában is figyelemreméltó. Az Új Mandátum Könyvkiadó, e könyvhöz tartozó CD kiadásával túllépett a Gutenberg Galaxis végét fájlaló konzervatívok és determinista/eufórikus Kasszandrák párharcán, s megmutatja az egyik lehetséges utat: a villamoson, vagy éppen ágyban olvasandó (tapintható, szagolható stb.) papírkönyv *háttér dokumentációja* kerülhet CD-re. E megoldás a „pépörbek" könyvet könnyen forgathatóvá, s ha nem is olcsóvá, de elviselhető árúvá teszi.

Az elektronikus média lehetőségei ugyanakkor azonnal telhetetlenné is teszik az olvasót. A gyakorlatilag terjedelmi korlát nélküli válogatási lehetőség fokozottan veti fel, a minden válogatás esetében felmerülő kérdést: miért éppen ezeket a szövegeket válogatta be a szerző. A „miért éppen ezeket" kérdést két szempontból is felvethetjük: egyrészt miért éppen ezt a 23 minisztert tartotta kiemelésre méltónak? Másrészt: miért éppen ezeket a szövegeket választotta? A 23 név közül a hét utolsó, nyilván az olvasók vélhető aktuálpolitikai érdeklődésére reflektál: e nélkül valószínűleg nem került volna be *mind a hét* 1990 és 2000 között hivatalban lévő miniszter a válogatásba.

A korábbi időszakok tekintetében néhány alapvető hiányérzetünk azért maradt: semmiképpen nem hagytuk volna ki (már csak a felsőoktatáspolitikai szimbolikus vonatkozások miatt sem) Eötvös Lorándot, a rövid ideig miniszterkedő, de parlamenti politikus-ként és államtitkárként kiemelkedően fontos szerepet játszó Berzeviczy Albertet. Zichy és Jankovich – e tízes évekbeli politikusok nevét feltehetően kevesebben ismerik – azért került volna rá az én toplistámra, mert rajtuk a tízes évek két nagy alternatívája: a klerikalizmus és a modernizáció tanulmányozható. Igazi hiányosságnak tulajdonképpen csak Haller István kimaradását érzem, hiszen a numerus clausus kultuszminisztere az egyetlen olyan keresztényszocialista politikus volt, aki – ha nem is személyes intellektusánál, de a mögötte álló szélsőjobboldali erők hatalmánál fogva – egy egész történelmi korszakra rányomhatta bélyegét. (Itt ki nem fejthető okoknál fogva a numerus clausust nem a felsőoktatáspolitika részletkérdésének, s nem is az ellenforradalom átmeneti jelenségének, hanem a két világháború között korszak egész értelmezését meghatározó jelenségnek tartom.)

A másik kérdés a „miért *ezek* a szövegek" kérdése. A kultuszminiszterekről

korábban megjelent (egyébként kitűnő) szöveggyűjtemény, Mann Miklós nyolcvanas évekbeli válogatása a források egyneműségére és összehasonlíthatóságára törekszik, s ezért a parlamenti programbeszédeket szerkeszti egybe. T. Kiss másik megoldást választ, cikkek, interjúk, parlamenti és parlamenten kívüli beszédek, sőt exminiszteri megnyilatkozások kerülnek egymás mellé. Valószínűleg nem véletlenül: T Kiss – ahogy a bevezető tanulmányokból kiderül – a társdalomba erősen beleágyazott kultúrpolitikusok figuráit keresgéli, legalább olyan fontos számára a társadalommal kommunikáló, mint a parlamentben szereplő kultuszminiszter. Mindkét megoldásnak vannak előnyei. A CD-kiadvány műfaja – s ez talán T. Kiss újabb könyvei esetében a CD-melléklet utánnyomásával könnyen módosítható – lehetővé tenné a bővebb válogatást, akár a két megoldás kombinálását is.

A kultuszminiszteri életrajzok világossá teszik, hogy a kultuszkormányzat miniszterei három ideál-tipikus csoportba sorolhatók: az egyik csoportba az ágazatpolitikusok tartoznak, azok, akik életük korábbi szakaszait is az oktatási és kulturális irányításban – vagy erre specializálódott parlamenti bizottságokban töltötték. A másik csoportba azok a nagypolitikusok tartoznak, akiknek a nagypolitika erőviszonyrendszere miatt mindenképpen kell adni egy tárcát, még ha soha nem is foglalkoztak annak ügyeivel. E csoportba tartozók, jellegzetesen a tárca erős ideológiai arculata felől határozzák meg saját szakminiszteri tevékenységüket. Harmadik típusba tartoznak a „tudósok". Elsősorban olyan személyekről van szó, akik saját tudományterületükön váltak nagytekintélyűvé, s maximum egy-egy tanszék, egy-egy akadémiai bizottság vezetésével kötődtek a kultúrpolitikához.

E három típust T. Kiss életrajzaiból jól fel lehet ismerni. A szerző érdeme, hogy az életrajzok terjedelmét nem szabta a miniszteri évek számához, így lehetővé tette, hogy kevésbé ismert kultúrpolitikusok háttere is jól megérthetővé váljon. Értelemzavaró adathibára nem akadtunk, ami az ilyen szócikkek esetében nagy pozitívum.

T Kiss tanulmányai, arra tesznek kísérletet, hogy a hagyományos korszakhatárokat figyelmen kívül hagyva tekintsék át a kulturális kormányzat működésének egyes területeit. Ráadásul nem azon, a többek által követett módon, hogy egy-egy alszféra: mondjuk múzeumügy, vagy gimnáziumi tantervpolitika hosszmetszeteit írja meg, hanem úgy, hogy egy-egy aspektust választ elemzése tárgyául: a kultúrpolitika állami és társadalmi meghatározásának arányait, a propaganda- és image-építő tevékenységet, az orientációt (magyarán a nemzetközi minták kiválasztását), a demokrácia-felfogást, a finanszírozást, illetve az apparátus és a politikai elit viszonyát.

A feladat rendkívül nagy, a problémacsomag igen szerteágazó. Többen kedvelik – kedveljük – a kultúrpolitika sajátosságait, korszakokon átnyúlva megragadó megközelítéseket. (Az olvasó figyelmét e vonatkozásban a *Társadalom és oktatás* soroza kötetire, a legújabbak között Kelemen Elemér *Hagyomány és korszerűség* című kötetére hívjuk fel.) E megközelítésmódok között T. Kiss Tamásé két határozott jeggyel rendelkezik. Sajátossága, hogy a kultúrpolitika területei sorában fokozott figyelmet fordít a közművelődésre, az iskolán kívüli népművelésre, a felnőttoktatásra. Ez igen fontos, hiszen Sáska Géza nyolcvanas évekbeli felnőttoktatás-történeti elemzéseit leszámítva – oktatástörténet-írásunk nem fordított jelentősebb figyelmet erre a problémára. Másik sajátossága, hogy miközben az egyes politikai áramlatok között tárgyilagosságra törekszik, „a szférának" láthatóan elkötelezettje. Azokkal a kulturális kormányzatokkal rokonszenvezik, melyek több forrást képesek, akár a nemzeti jövedelemből, akár a konkrét költségvetésből a kultúrára fordítani.

Másfelől paradigmája a politikától-ideológiától független kultúra, kulturális alrendszer létezését feltételezi, s ezen alrendszernek nagyobb autonómiát hagyó kormányzatokkal rokonszenvezik.

Az egyes tanulmányok – nemcsak a címben megjelölt 133 esztendő problémáit fogják át, de az egyes alfejezetek bevezető oldalain az újkori magyar történelem egyfajta narratíváját is adják. Mint minden jó tanulmányban rengeteg a vitatható és vitatandó kérdés: éppen kultúrpolitikai szempontból, külön vitatandónak értékeljük „Budapest túlméretezettségével", (23. o.) „a McDonaldizációval (27. o.) kapcsolatos megállapításait. T. Kiss, a recenzensnél láthatóan kevésbé liberálisnak értékeli a dualizmus kora második felét (28. o.) viszont – éppen a fentebb jelzett növekedés elkötelezettségből is magyarázhatóan – kevésbé ellentmondásosnak érzékeli a Klebelsberg-korszakot. (A Klebelsberg-korszakról szóló, néhány éve megjelent T. Kiss könyvet egyébként a szerző eddig legsikerültebb munkájának tartom. A könyv – egyes fontos szaktanulmányok, és Ladányi felsőoktatási monográfiája, Mann Miklós idevágó félkötete mellett – a Klebelsberg-korszak jelentős szintézisei között foglal helyet.)

Számtalan részletkérdésen lehet, és kell vitatkozni. (Hogy nem tesszük eléggé, az az oktatástörténet szakmai közéletének súlyos hiányossága, s egyetlen könyvismertetésben sem pótolható.) Vitathatatlan azonban, hogy T. Kiss Tamás könyve jelentős kísérlet a kronologikus, és problématörténeti szemléletű összefoglalók kiegészítésére egy – mondjuk így – „aspektustörténetivel". Mindenki számára olvasandó, akit a modern magyar művelődés története érdekel.

(T. Kiss Tamás: *Fordulatok – folyamatok. Fejezetek a magyarországi kormányok kultúrpolitikáiról 1867–2000.* Budapest: Új Mandátum, 2002.)